

УДК 332.155.633.34 (477.46)

*О.Д. ПІДЛУБНА, викладач
С.М. КОНЦЕБА, кандидат економічних наук, доцент
Уманський національний університет садівництва*

Економічна ефективність виробництва насіння сої на регіональному рівні

Постановка проблеми. Для України соя – стратегічна культура. У світі виробництво сої розглядають як метод розв'язання не тільки продовольчих проблем, таких як виробництво зерна та білка, а й фіксації біологічного азоту в ґрунті. Аналіз світового досвіду показує, що висока економічна ефективність вирощування сої досягається за рахунок раціонального поєднання факторів виробництва і розміщення, спеціалізації, концентрації, інтенсифікації, високої товарності. Увага до проблеми підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в цілому та вирощування сої, зокрема, зумовлена потребою вирішення питання зростання дохідності підприємств, підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому й світовому ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці проблемі підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в цілому та вирощування сої присвячені праці А.О.Бабича [1], О.М. Димова [2], В.Я. Месель-Веселяка [4], А.А. Побережної [6], Б.К. Супіханова [7] й зарубіжних дослідників [8-12]. Проте незважаючи на велику кількість досліджень і численні публікації, питання підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва не втрачає актуальності.

Мета статті – виявлення впливу основних факторів на економічну ефективність виробництва насіння сої в Черкаській області.

Виклад основних результатів дослідження. Для визначення взаємозв'язку між факторами, що впливають на економічну ефективність виробництва і реалізації насіння сої, було досліджено 220 сільськогосподарських підприємств Черкащини. Результати досліджень згруповані за відповідними ознаками.

Групуванням сільськогосподарських підприємств Черкаської області за врожайністю виявлено взаємозалежність між останньою й усіма економічними показниками виробництва та реалізації насіння сої (табл. 1).

Результати групування показників показують, що зі зростанням урожайності показник економічної ефективності виробництва сої підвищується. Зокрема, в підприємствах четвертої групи, в яких рівень урожайності в межах від 20,1–25,0 ц/га, одержано 774,95 грн прибутку в розрахунку на 1 га, а рівень рентабельності становив 15,8%. Водночас відносно високий рівень урожайності сої понад 25 ц/га при зростаючих виробничих витратах на одиницю площі у 3,2 раза, порівняно з підприємствами першої групи забезпечив значно більший прибуток. При цьому рівень рентабельності на 14,2 в.п. вищий, ніж у підприємствах із найнижчою врожайністю сої. Групування за врожайністю чітко виявило тенденцію до збільшення виробничих витрат із розрахунку на 1 га площі, разом із тим – до зменшення собівартості 1 ц продукції. Оптимальним рівнем інтенсифікації виробництва насіння сої, як показує групування, є близько 5500,0 грн на 1 га посівів.

1. Економічна ефективність виробництва і реалізації насіння сої у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області залежно від урожайності, 2013 р.

Показник	Групи підприємств за урожайністю, ц/га					
	I – до 10,0	II – 10,1 – 15,0	III – 15,1 – 20,0	IV – 20,1 – 25,0	V – понад 25	Усього в середньому
Кількість підприємств у групі, од.	24	50	68	43	35	220
Зібрана площа посівів сої з розрахунку на підприємство, га	290,3	277,6	322,5	242,0	456,5	314,4
Урожайність, ц/га	5,8	13,2	17,4	22,6	27,3	18,5
З розрахунку на 1 га, грн:						
чистий дохід	2064,13	3987,47	5956,40	5692,37	7253,40	5429,15
виробничі витрати	2084,84	4799,24	5097,61	5571,58	6718,68	5180,16
з них оплата праці	130,00	966,83	347,52	365,28	451,42	476,56
прибуток	-27,96	-817,42	63,29	774,95	829,23	161,39
З розрахунку на 1 ц реалізованої продукції, грн:						
собівартість	331,46	400,43	337,30	287,91	294,89	325,44
реалізаційна ціна	327,03	332,31	340,93	333,28	332,96	335,41
прибуток	-4,43	-68,12	3,63	45,37	38,06	9,97
Дохід від реалізації, млн грн	14,4	55,3	130,6	59,3	115,9	375,5
Рівень товарності, %	108,7	91,0	100,3	75,4	79,9	87,7
Рівень рентабельності (збитковості), %	-1,3	-17,0	1,1	15,8	12,9	3,1
Рентабельність продажу, %	-1,4	-20,5	1,1	13,6	11,4	3,0

*Джерело: Розраховано за даними звітів сільськогосподарських підприємств за формою №50-сг Держслужби статистики України «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств».

Це підтверджується також побудовою графіка залежності прибутку від витрат на 1 га при виробництві насіння сої в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області.

Для встановлення оптимального розміру граничних витрат на виробництво насіння сої було здійснено ранжування витрат із розрахунку на 1 га зібраної площі в 220 під-

приємствах Черкащини. В подальшому було виділено 23 групи й для них розраховано середні значення витрат і прибутку на 1 га.

Залежність одержаного прибутку від рівня витрат на 1 га зібраної площі сої в сільськогосподарських підприємствах описує крива, рівняння якої має вигляд (рис.1):

$$y = -1955,6 + 2,9953x - 0,0012x^2 + 2 \cdot 10^{-7}x^3 - 1 \cdot 10^{-11}x^4.$$

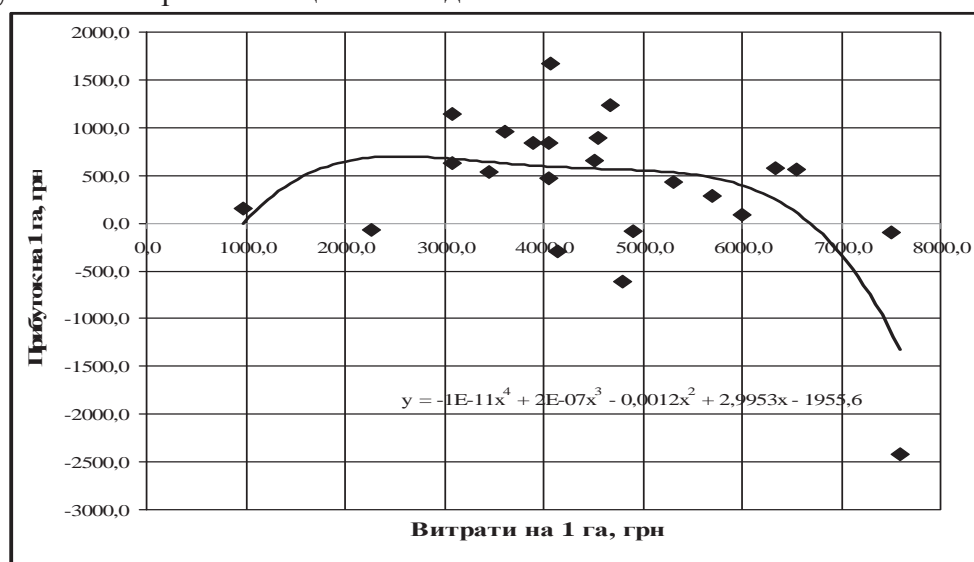

Рис. 1. Залежність прибутку від витрат на 1 га при виробництві насіння сої в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області

*Джерело: Розраховано з використанням: Бюлетень про фінансово-господарську діяльність сільськогосподарських підприємств за 2009, 2010, 2011, 2012, 2013 роки / [ред. В.П. Приймак]. – Черкаси : Головне управління статистики у Черкаській області.

Лінія полінома показує, що при зростанні витрат на 1 га посіву до 2500 грн їхня окупність різко збільшується (підприємства виконують мінімальну кількість технологічних операцій, як правило, сівба та збирання, і врожай формується виключно за рахунок сприятливих погодних умов та природної родючості ґрунту).

При витратах від 2500 до 4000 грн прибуток із розрахунку на 1 га зменшується. Це пов'язано з виконанням основних технологічних операцій по вирощуванню культури та догляду за посівами.

Починаючи з рівня витрат вище 4000 грн на 1 га до 5500 грн додаткові витрати (це, як правило, використання якісного посівного матеріалу, застосування засобів стимулювання росту, внесення мінеральних добрив, використання гербіцидів, пестицидів) забезпечують стабільність рівня прибутковості насіння сої.

При рівні витрат на 1 га посіву понад 5500 грн ефективність додаткових вкладень різко знижується, рівень прибутку на 1 га зменшується.

Необхідність підвищення економічної ефективності виробництва сої висуває як першочергові завдання здійснення цілого

комплексу заходів: від вибору оптимального для даних природно-кліматичних умов сорту, впровадження сучасних інтенсивних технологій, удосконалення організації праці тощо. Без комплексного підходу кожний окремо взятий елемент не дасть очікуваного позитивного ефекту.

Наведені в таблиці 2 розрахунки доводять, що оптимальними є площі для вирощування сої, що знаходяться в межах 50,1 – 150,0 га (друга група підприємств). Так, найвищу врожайність сої (19,0 ц/га) мають підприємства з площею посівів сої понад 50,1–150,0 га. Їхня частка в загальній кількості підприємств становить 53,6%. У підприємств другої групи найбільший прибуток із розрахунку на 1 ц реалізованої продукції – 40,82 грн, та з розрахунку на 1 га площі посівів – 754,18 грн. Саме на площах у межах 50,1–150,0 га підприємства мають можливість чітко дотримувати технологій виробництва, використовуючи наявний техніко-економічний потенціал. Схожі результати було одержано при групуванні сільськогосподарських підприємств Черкаської області, що займалися виробництвом і реалізацією насіння сої в 2009 році [5].

2. Економічна ефективність виробництва і реалізації насіння сої у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області залежно від площі посівів, 2013 р.

Показник	Група підприємств за площею посівів сої, га					
	I – до 50,0	II – 50,1–150,0	III – 150,1–250,0	IV – 250,1 – 350,0	V – понад 350,0	Усього в середньому
Кількість підприємств у групі, од.	41	73	45	19	42	220
Зібрана площа посівів сої з розрахунку на підприємство, га	33,8	106,8	189,2	282,8	1097,5	314,4
Урожайність, ц/га	18,4	19,0	19,0	16,6	18,5	18,5
З розрахунку на 1 га, грн:						
чистий дохід	6855,08	6067,38	5858,12	4077,16	5356,67	5429,15
виробничі витрати	6178,23	4809,74	4849,24	4601,60	5341,33	5180,16
з них оплата праці	302,45	346,37	344,22	324,60	545,96	476,56
прибуток	155,01	754,18	627,97	213,36	-30,91	161,39
З розрахунку на 1 ц реалізованої продукції, грн:						
собівартість	312,28	287,61	298,54	323,43	339,06	325,44
реалізаційна ціна	319,50	328,43	334,28	341,29	337,12	335,41
прибуток	7,22	40,82	25,84	17,86	-1,95	9,97
Дохід від реалізації, млн грн	9,5	47,3	49,9	21,9	246,9	375,5
Рівень товарності, %	116,4	97,3	92,1	71,8	86,0	87,7
Рівень рентабельності, %	2,3	14,2	12,2	5,5	-0,6	3,1
Рентабельність продажу, %	2,3	12,4	10,7	5,2	-0,6	3,0

* Джерело: Розраховано за даними звітів сільськогосподарських підприємств за формою №50-сг Держслужби статистики України «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств».

Разом із тим підвищення рівня концентрації посівів збільшує економічну ефективність виробництва насіння сої, що підтверджує важливе значення спеціалізації підприємств при виробництві насіння цієї культури (табл. 3).

Підприємства з часткою посівів від 20,0 – 30,0% спеціалізуються на вирощуванні сої, як результат, у цій групі найвищі її врожайність, рівень рентабельності та прибуток з розрахунку на 1 га посівів і на 1 ц продукції. Саме в третій групі підприємств найнижча

собівартість 1 ц насіння сої. Високий рівень рентабельності в цій групі пояснюється практично відсутністю підприємств, що зазнали збитків від реалізації сої. Грунтовніший аналіз діяльності цих підприємств показав, що переважна їх більшість використовують нове сортове насіння та дотримують відповідних технологічних операцій. Так, у ПП «СП «Калиновий край» у 2013 році врожайність сої становила 31,6 ц/га, рівень рентабельності – 36,9, частка посівів сої – 25,1%.

3. Економічна ефективність виробництва і реалізації насіння сої у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області залежно від частки площі посівів сої в загальній посівній площі підприємства, 2013 р.

Показник	Група підприємств за часткою площі посівів сої, %				
	I – до 10,0	II – 10,1 – 20,0	III – 20,1 – 30,0	IV – понад 30,0	Усього в середньому
Кількість підприємств у групі, од.	100	60	29	31	220
Середнє значення частки сої в посівах, %	5,4	13,5	23,1	43,5	12,7
Зібрана площа посівів сої з розрахунку на підприємство, га	157,8	341,9	419,6	667,7	314,4
Урожайність, ц/га	21,4	17,5	20,0	16,3	18,5
З розрахунку на 1 га, грн:					
чистий дохід	6337,57	5723,42	5056,80	4663,86	5429,15
виробничі витрати	5775,26	5314,15	5250,27	4552,47	5180,16
з них оплата праці	453,98	744,39	393,74	277,06	476,56
прибуток	408,26	-48,10	721,24	-148,32	161,39
З розрахунку на 1 ц реалізованої продукції, грн:					
собівартість	315,96	341,09	286,83	340,73	325,44
реалізаційна ціна	337,72	338,25	334,54	330,23	335,41
прибуток	21,76	-2,84	47,72	-10,50	9,97
Дохід від реалізації, млн грн	100,0	117,5	61,5	96,5	375,5
Рівень товарності, %	87,7	96,7	75,5	86,9	87,7
Рівень рентабельності (збитковості), %	6,9	-0,8	16,6	-3,1	3,1
Рентабельність продажу, %	6,4	-0,8	14,3	-3,2	3,0

*Джерело: Розраховано за даними звітів сільськогосподарських підприємств за формою №50-сг Держслужби статистики України «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств».

Підвищення рівня концентрації понад науково обґрунтовані норми, тобто більше 30,0%, показує, що підприємства не повною мірою виконують технологічні операції на великих площах. Так, у четвертій групі зібрана площа на підприємство становила 667,7 га (найбільший показник серед інших груп), при цьому виробничі витрати з розрахунку на 1 га посівів найменші серед усіх груп підприємств. Як наслідок, урожайність найнижча порівняно з підприємствами інших груп, а рівень збитковості найвищий (-3,1%). Таким чином, частка посівів сої в

загальній посівній площі підприємства не повинна перевищувати науково визначені норми й бути в межах 20,1–30,0%.

Інтенсифікація є важливим показником економічної ефективності виробництва насіння сої. Групування підприємств області за рівнем виробничих витрат на 1 га посівів показує, що натуральний показник ефективності (урожайність) зростає, проте показники економічної ефективності, такі як прибуток на 1 га зібраної площі й на 1 ц продукції, рівень рентабельності та рентабельність продажу знижуються (табл. 4).

4. Економічна ефективність виробництва і реалізації насіння сої у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області залежно від виробничих витрат із розрахунку на 1 га зібраної площі, 2013 р.

Показник	Група підприємств за виробничими витратами, грн на 1 га					
	I – до 2000,0	II – 2000,1 – 4000,0	III – 4000,1 – 6000,0	IV – 6000,1 – 8000,0	V – понад 8000,0	Усього в середньому
Кількість підприємств у групі, од.	15	74	73	38	20	220
Зібрана площа посівів сої з розрахунку на підприємство, га	279,3	163,8	421,5	503,3	147,7	314,4
Урожайність, ц/га	5,5	14,3	17,8	23,5	28,6	18,5
З розрахунку на 1 га, грн:						
чистий дохід	2247,86	3970,88	5421,90	7046,06	5633,36	5429,15
виробничі витрати	1215,11	3184,43	5071,72	6637,74	10689,03	5180,16
з них оплата праці	88,09	325,11	602,74	451,94	493,94	476,56
прибуток	466,53	775,83	-143,26	237,69	-113,71	161,39
З розрахунку на 1 ц реалізованої продукції, грн:						
собівартість	269,82	261,24	341,95	330,56	341,12	325,44
реалізаційна ціна	340,49	324,68	333,15	342,10	334,25	335,41
прибуток	70,67	63,44	-8,80	11,54	-6,87	9,97
Дохід від реалізації, млн грн	9,4	48,2	166,8	134,7	16,4	375,5
Рівень товарності, %	120,6	85,5	91,6	87,7	58,0	87,7
Рівень рентабельності (збитковості), %	26,2	24,3	-2,6	3,5	-2,0	3,1
Рентабельність продажу, %	20,8	19,5	-2,6	3,4	-2,1	3,0

*Джерело: Розраховано за даними звітів сільськогосподарських підприємств за формою №50-сг Держслужби статистики України «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств».

Отже, постає питання визначення рівня шуку точки беззбитковості виробництва культури здійснювали графічним методом (рис. 2).

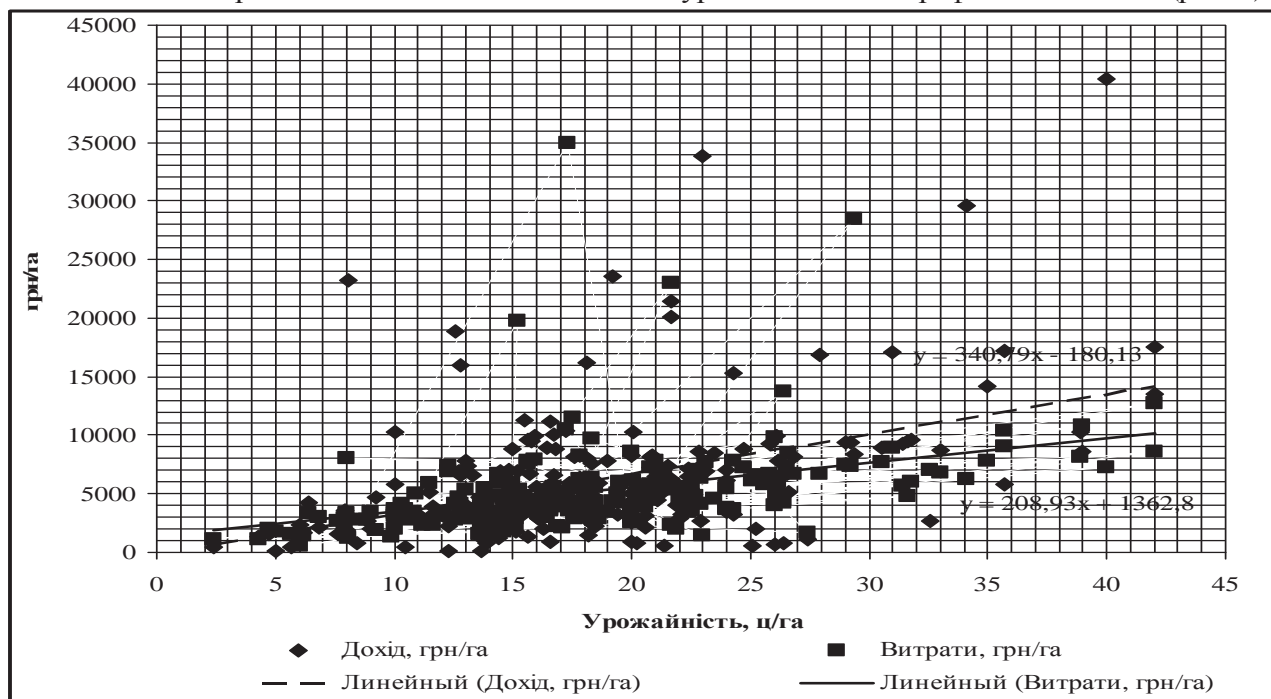

Рис. 2. Точка беззбитковості виробництва насіння сої у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області

*Джерело: Розраховано за даними звітів сільськогосподарських підприємств за формою №50-сг Держслужби статистики України «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств».

Точку беззбитковості за фактичними даними визначено таким чином:

$y = 340,79x - 180,13$ – функція доходу на 1 га посівів сої;

$y = 208,93x + 1362,8$ – функція витрат на 1 га посівів сої.

$$340,79x - 180,13 = 208,93x + 1362,8;$$

$$x = 13,6 \text{ ц/га.}$$

Таким чином, беззбитковим є виробництво насіння сої при врожайності 13,6 ц/га.

У процесі виробництва і реалізації насіння сої задіяна значна кількість різних складових виробничих ресурсів, що взаємозв'язані між собою та неоднозначно впливають на показники виробництва і його результативність. Дані таблиці 5 показують, що в підприємствах, які реалізують сою за вищими цінами, та завдяки налагодженню збутової діяльності й кращої якості продукції, економічна ефективність даної галузі вища.

5. Економічна ефективність виробництва і реалізації насіння сої у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області залежно від ціни реалізації, 2013 р.

Показник	Група підприємств за ціною реалізації, грн на 1 ц					
	I – до 250,0	II – 250,1 – 300,0	III – 300,1 – 350,0	IV – 350,1 – 400,0	V – понад 400,0	Усього в середньому
Кількість підприємств у групі, од.	13	39	104	51	13	220
Зібрана площа посівів сої з розрахунку на підприємство, га	156,6	155,7	386,7	317,0	239,8	314,4
Урожайність, ц/га	14,9	17,1	19,4	17,4	16,8	18,5
З розрахунку на 1 га, грн:						
чистий дохід	2357,51	4157,44	5376,93	7114,21	2483,09	5429,15
виробничі витрати	4633,15	4578,93	5285,81	5095,82	6083,73	5180,16
з них оплата праці	380,99	259,90	568,16	375,22	413,35	476,56
прибуток	-1135,07	-221,56	145,25	490,12	449,05	161,39
З розрахунку на 1 ц реалізованої продукції, грн:						
собівартість	342,89	296,65	319,21	343,30	418,71	325,44
реалізаційна ціна	231,45	281,65	328,07	368,70	511,15	335,41
прибуток	-111,44	-15,01	8,86	25,40	92,44	9,97
Дохід від реалізації, млн грн	4,8	31,7	216,2	115,0	7,8	375,5
Рівень товарності, %	68,6	86,3	84,3	110,8	28,9	87,7
Рівень рентабельності (збитковості), %	-32,5	-5,1	2,8	7,4	22,1	3,1
Рентабельність продажу, %	-48,1	-5,3	2,7	7,9	18,1	3,0

*Джерело: Розраховано за даними звітів сільськогосподарських підприємств за формою №50-сг Держслужби статистики України «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств».

У 5-й групі, де ціна перевищує 400,0 грн, рівень рентабельності вищий ніж у 1 групі на 54,6 в.п. Завдяки цьому, нежважуючи на значно нижчий рівень товарності продукції, підприємств цієї групи, де отримують в розрахунку на 1 га 1584,12 грн прибутку більше, ніж у першій групі. Отже, виважена висока маркетингова стратегія є запорукою вищої економічної ефективності галузі.

Висновки. 1. Одержані результати дослідження доводять про потребу врахування наявних загальних закономірностей у процесі розробки системи заходів щодо підвищення ефективності виробництва насіння сої в сільськогосподарських підприємствах

Черкаської області, а також необхідність врахувати, що стан виробництва насіння сої значною мірою визначається також можливостями й ефективністю її переробки. Адже саме продукти переробки є основою розвитку ринку продукції соєпродуктового підкомплексу регіону.

2. Залежність показників економічної ефективності виробництва насіння сої від урожайності цієї культури потребує зосередження зусиль на інтенсифікації галузі, а не на розширенні посівних площ. Для досягнення належного рівня господарювання, високої прибутковості та ефективності виробництва насіння сої необхідно врахувати те, що осно-

вою виробництва є використання земельних, трудових і матеріальних ресурсів.

3. Дослідження впливу площ посівів та їхньої частки у структурі виробництва показало, що одним із напрямів ефективного використання земельних ресурсів є достатній рівень концентрації виробництва. Найвищою

врожайності насіння сої (19,4 ц/га) досягли підприємства з площею посівів цієї культури понад 19,4 га. У цих підприємствах маса прибутку збільшується відповідно до підвищення рівня концентрації посівів, що підтверджує важливе значення спеціалізації при виробництві насіння сої.

Список використаних джерел

1. *Бабич А.О.* Сучасне виробництво і використання сої / А.О. Бабич. — К.: Урожай, 1993. — 430 с.
2. *Димов О.М.* Стан і тенденції розвитку виробництва сої в ринкових умовах / О.М. Димов // Економіка АПК. — 2009. — №1. — С.97-103.
3. *Концеба С.М.* Економічна ефективність виробництва продукції олійних культур у сільськогосподарських підприємствах / С.М. Концеба, О.Д. Підлубна // Економіка АПК. — 2012. — №2. — С.33-37.
4. *Месель-Веселяк В.Я.* Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2007. — № 12. — С. 8-14.
5. *Підлубна О.Д.* Основні чинники впливу на економічну ефективність виробництва насіння сої / О. Д. Підлубна // Економіка АПК. — 2011. — № 11. — С. 31-34.
6. *Побережна А.А.* Економічні проблеми світового виробництва рослинного білка для задоволення потреб зростаючого народонаселення / А.А. Побережна // Економіка АПК. — 2003. — № 9. — С. 115-117.
7. *Супіханов Б.К.* Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва в умовах підготовки вступу до СОТ / Б.К. Супіханов // Економіка АПК. — 2007. — № 5. — С. 44 - 49.
8. *Amaza P.S.* An investigation of factors that influence the technical efficiency of soybean production in the Guinea savannas of Nigeria. / P.S. Amaza, K. Ogundari. - Journal of food, agriculture and environment, 2008. - 6(1):92-96.
9. *Dobek T.* Efektywność produkcji soi w polskich warunkach. / T. Dobek, M. Dobek - Inżynieria rolnicza., 2008. - № 4(102). s. 233-240.
10. *Mugabo J.* Resource Use Efficiency in Soybean Production in Rwanda Journal of Economics and Sustainable Development / J. Mugabo, E. Tollens, J. Chianu, A. Obi, B. Vanlauwe, 2014 - No.6, www.iiste.org ISSN 2222-1700 (Paper) ISSN 2222-2855 (Online) Vol.5.
11. *Khai H.V.* Analysis of Productive Efficiency of Soybean Production in the Mekong River Delta of Viet Nam. / H.V Khai, M. Yabe, H. Yokogawa, G. Sato, - Journal of the Faculty of Agriculture, Kyushu University, 2008. - Vol. 53, No. 1, 271-279.
12. *Olorunsanya E.O.* Economic analysis of soybean production in Kwara state, north central Nigeria. / E.O. Olorunsanya, R.O. Babatunde, J.S. Orebiyi, J.O. Omotosho - Global Approaches to Extension Practice (GAEP), 2009. - 5(2), 45-53.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2014 р.

* * *

Новини АПК

Україна збільшує експорт сільськогосподарської продукції та зменшує імпорт

Станом на кінець 2014 року частка Європейського Союзу у загальній структурі зовнішньоторговельного обігу сільськогосподарської продукції становила 33,6%. Зовнішньоторговельний обіг між Україною та країнами ЄС збільшився на 2,5% (або 156,6 млн дол.) та склав 6 473,4 млн дол. Позитивне сальдо збільшилось в 2,1 рази і становить 1 918,8 млн дол.

Серед країн ЄС найбільшу частку у зовнішньоторговельному обігу між Європейським Співтовариством та Україною мають: Іспанія – 14,3%, Нідерланди – 13, Польща – 12,8, Італія – 11,2, Німеччина – 10,6, Франція – 8,1, Великобританія – 4,5, Бельгія – 4,7, Португалія – 3,2, Угорщина – 3, Румунія – 2,3, Литва – 2,2, Греція – 1,9%.

Експорт української продукції до ЄС за звітний період склав 4 196,1 млн дол., що на 16% (або майже на 580 млн дол.) більше, ніж за відповідний період 2013 року. Водночас імпорт зменшився на 15,7% (або на 423,4 млн дол.) і становив 2 277,3 млн дол.

Прес-служба Мінагрополітики України